
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<https://doi.org/10.31392/VAN-2024.49-50.2>

УДК 94(477.51)''149.../.152'':929 Можайські (050)

РОЛЬ КНЯЗІВ МОЖАЙСЬКИХ (СТАРОДУБСЬКИХ) В ЗАХОПЛЕННІ МОСКОВІЄЮ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.

Токар Наталія Миколаївна

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України та всесвітньої історії,

Центальноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький

e-mail: vega0604@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2263-2338>

***Анотація.** У статті на основі аналізу широкого масиву опублікованих джерел висвітлено і узагальнено діяльність представників роду Можайських (Стародубських) на українських землях та визначено їхню роль у зміні статусу і політичної належності Сіверщини кінця XV – початку XVI ст. З середини XV ст. внаслідок політичних інтриг литовський князь Казимір прийняв під свою протекцію Івана Можайського та надав йому у володіння «левоу частку» сіверських земель – Гомель, Стародуб, Брянськ. Проте опальний князь сподівався з часом посісти московський стіл і розглядав своє перебування в Литві лише як тимчасове. Управління І.Можайського тривало близько двадцяти років і супроводжувалося конфліктами з місцевою громадою. Отримані землі він сподівався використати для досягнення своєї мети, однак йому це не вдалося. Найбільш вагому роль у приєднання Сіверщини до Московського князівства відіграв другий син І.Можайського Семен, у володінні якого, окрім вищезгаданих міст, перебували Чернігів, Карачів і Хотимль. Однак, не зважаючи на щедрість литовських князів, С.Можайський у 1500 р. перейшов на службу до московського правителя Івана III. Зміна підданства сіверського князя призвела до розв'язання чергової серії московсько-литовських війн за порубіжні українські землі. З перших днів московського підданства С.Можайський, прагнучи довести свою відданість новому патрону, брав участь майже у всіх військових кампаніях проти Литви – битві на р.Ведросі (липень, 1500 р.), захопленні Путивля (серпень, 1500 р.), облозі Мстиславля (листопад, 1501 р.), Смоленському поході (1502 р.). Такого ж політичного вектору дотримувався і його син, останній представник роду Можайських, Василій. Його шлюб з рідною сестрою дружини московського князя Василя III був вдалим політичним кроком, який сприяв швидкій політичній кар'єрі стародубського князя. Наслідуючи політику свого батька, брав активну участь в подальших московсько-литовських війнах: 1507 – 1508 рр. – у військовій авантурі М.Глинського, 1512 – 1513 рр. – у походах на Смоленськ. Окрему увагу в статті приділено висвітленню взаємин князів Можайських та новгород-сіверського князя В. Шемячича. Доведено, що розпалення ворожнечі між ними можна вважати одним з основних принципів експансіоністської політики московської держави, який в подальшому широко використовувався для збільшення територіальних надбань без прямого військового втручання.*

Ключові слова: Можайські (Стародубські), Сіверщина, московсько-литовські війни, московська служба.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності України на початку ХХ ст. і до сьогодні визначення територіальної належності етнічних українських земель досить гостро постає як в політиці, так і в історичній науці. Витоки цієї проблеми пов'язані з процесом становлення централізованої Московської держави і сягають межі XV – XVI ст. В цей період відбувалися постійні московсько-литовські війни за порубіжні території, найбільшою з яких була Чернігово-Сіверщина. Місцеві правлячі князівські династії, зокрема князі Можайські, намагалися використати стратегічну важливість цього регіону для реалізації власних політичних амбіцій, що призвело до включення українських етнічних земель до складу Московського князівства. Використання удільних князів Сіверської землі для збільшення територіальних надбань без прямого військового втручання стало одним з основних принципів експансіоністської політики московської держави. Висвітлення цього явища на прикладі роду Можайських обумовлює актуальність представленого дослідження.

Мета – узагальнити діяльність представників роду Можайських (Стародубських) на українських землях та визначити їхню роль у зміні статусу і політичної належності Сіверщини кінця XV – початку XVI ст.

Аналіз останніх публікацій. Проблема переходу сіверських князів у підданство до московських правителів наприкінці XV – на початку XVI ст. в є недостатньо висвітленою в історіографії. Російські (Д.Бантиш-Каменський, М.Карамзін), а згодом і радянські (О.Зімін, Д.Мишко) історики розглядали зміну підданства як політично виправданий і необхідний крок, а основною причиною переходу вважали релігійні утиски православних. Більш детально причини цього явища дослідив американський історик О.Бакус. Найбільш ґрунтовними і об'єктивно виваженими дослідженнями з цієї проблеми є праці російського історика М.Крома та української дослідниці О.Русиної.

Виклад матеріалу. Чернігово-Сіверщина потрапила у сферу територіальної експансії Московського князівства в другій половині XV ст. Південно-східний кордон Великого князівства Литовського неодноразово зазнавав спустошливих набігів московських воєвод, однак наприкінці XV ст. тактика Кремля змінилася: на зміну військовому протистоянню прийшли політичні інтриги у вигляді «переманювання» місцевих удільних князів на московську службу. Загалом зміна сюзерена була звичним явищем у Середньовіччі. «Відходи» на службу з Литви до Московії здійснювали Володимир Ольгердович, Свидригайло, Патрикій Наримунтович, Михайло Сигизмундович, Михайло Олелькович та ін. Однак «відхід» цих князів відбувався без їхніх вотчин. Земельні володіння, і невеличкі, їм надавала приймаюча Москва, прагнучи заручитися їхньою підтримкою і відданістю. Таке протегування мало на меті далекоглядні плани [Русина, 1998, с. 174]. Але наприкінці XV ст. з'явилася нова тенденція, властива саме порубіжним територіям – перехід на службу з вотчинами. Висвітлюючи цей процес, Д.Бантиш-Каменський зазначав, що за часів правління Казимира багато удільних князів Чернігівської землі, перебуваючи під враженням від зростаючої могутності московського князя Івана, почали переходити під його владу із своїми вотчинами, повідомивши про це короля

вже постфактум, і з цього моменту «вели безперестанну війну із своїми родичами, які лишилися в Литві» [Бантиш-Каменський, 1830, с.91-92]. І вже на початку XVI ст. князі-перебіжчики не лише формували своєрідну «п'яту колону» для московських государів, а й володіючи Стародубським, Новгород-Сіверським та Рильським князівствами, вважали себе потенційними претендентами на київський стіл.

Важливу роль в процесі приєднання Сіверщини до Московського князівства відіграли її основні володарі – представники московської гілки Мономаховичів князі Можайські [Войтович, 2006, с. 581]. Внаслідок міжусобні війни, що тривала в Московському князівстві в другій чверті XV ст., шукати протекції великого литовського князя був змушений один з онуків Дмитрія Донського Іван Можайський. Ще протягом 1447-1448 рр. через посередництво свого тестя Федора Воротинського він намагався заручитися підтримкою Казимира IV при спробі оволодіти московським престолом, обіцяючи йому повне підпорядкування і певні територіальні поступки [ДДГ, 1950, с. 149-150]. Однак в результаті боротьби перемогу одержав Василій II, а Іван Можайський (разом зі своїм двоюрідним братом Іваном Шемякіним) змушений був тікати до Литви. Прийняття опальних князів «під свою руку» свідчило про їхню політичну значимість для литовського князя, оскільки йому задля цього довелося порушити укладену з Васиєм II 1449 р. угоду, яка передбачала взаємну відмову від прийняття ворогів одне одного на службу та зобов'язувала їх *«на всякого ...недруга быти ...везде заодинь»* [ДДГ, 1950, с.160]. Наслідки порушення цієї угоди могли призвести до військової конфронтації між Литвою і Московським князівством, однак цей факт не змінив намірів Казимира IV і у 1454 р. він пожалував І.Можайському у вотчину Гомель і Стародуб [АЗР. Т. 1, 1846, с. 163], на який останній мав спадкове право, оскільки його мати Аграфена була дочкою стародубського князя Олександра Патрикійовича [ПСРЛ. Т. 8., 1859, с. 76].

В 1465 р. Казимір надав І.Можайському Брянськ [РИБ, 1910, с. 123.; ЛМ. Кп.3, 1998, с. 69]. Однак у дослідженнях О.Бахуса та Л.Войтовича початок князювання І.Можайського у Брянську датується 1450 роком, проте автори, на жаль, не вказали джерела, за якими встановили датування [Bachus, 1957, с. 72; Войтович, 2006, с.581]. Управління І.Можайського тривало близько двадцяти років і супроводжувалося конфліктами з місцевою громадою. Так, у листі до брянського намісника міститься скарга місцевого боярина на свавілля князя: *«Биль намъ чолом бояринъ Брянскій Еня Карповичъ иповедалъ передъ нами, штожь дядько его Иванъ Васильевичъ выслужыль имене в Брянскомъ повете, на имя Жирятинъ, у великого князя Жыкгимонта и тотъ дядько его вмер, и князь Иванъ Андреевичъ (Можайський – Токар Н.М.), какъ отъ отца нашего, короля его милости, Брянеськъ держалъ, тое именье отъ ота его, отъ ближнего, отнялъ и далъ боярину своему»* [РИБ, 1910, с. 557]. Аналогічні випадки зустрічаємо і в інших джерелах. Наприклад, у вироці 1499 р. брянські бояри Степан Мович та Іван Рабий скаржилися литовському князю, що І.Можайський відібрав у них село Княжичи [РИБ, 1910, с. 734-735]. М.Кром стверджує, що внаслідок одного з таких конфліктів ймовірно загинув онук Івана Можайського Федір [Кром, 2010, с.74]. Проте варто відзначити, що наведені скарги були написані через багато років після смерті І.Можайського, тому їхня об'єктивність викликає сумніви.

Ймовірно пам'ятаючи про свої образи на московських князів, І.Можайський і його сини чинили жорсткий тиск на московських купців, що вели торгівлю на українських землях. Так, наприкінці 1480-х рр. Іван III надіслав Казиміру «українні жалобні списки», в яких фіксувалися скарги московських купців на здирства синів І.Можайського: *«А се на Московскіе земли гостехъ пощлинь прибавили въ Литовской земле: ... А в Гомье напередъ того имали по два гроша съ воза и со вьюка; а нынеча князь Семень княжъ Ивановъ сынъ Можайского прибавиль въ Гомье тритцатое»* [СБРио. Т.35, 1882, с.10-11].

Після втечі з Москви І.Можайський не полишав надії повернути собі московську вотчину і посісти «великое княжение», про що свідчила його угода з сином боровського і серпуховського князя Василя Іваном [ДДГ, 1950, с. 199-201]. Також ця угода дозволяє стверджувати, що князювання в українських уділах він розглядав лише як тимчасове. Про дату і обставини смерті І.Можайського точних відомостей немає. Вірогідно він помер в першій половині 1480-х рр.

Найбільш вагому роль у приєднання Сіверщини до Московського князівства відіграв другий син І.Можайського Семен. Точна дата його народження невідома, але можна впевнено стверджувати, що С.Можайський або від народження, або з малолітства був підданим Великого князівства Литовського і після смерті батька й старшого брата став удільним князем стародубським. На політичній арені він вперше з'являється під час московсько-литовської війни 1487-1494 рр. Оскільки офіційно війна між Московією і Великим князівством Литовським не оголошувалася, великокнязівські полки в ній участі не брали. Тому місцеві князі змушені були боронитися власними силами, яких було недостатньо. Неспроможність забезпечити власні кордони спричинила розчарування прикордонних князів, які почали все частіше переходити на бік Москви. Так, Семен Воротинський писав литовському князю Олександру: *«... Отець твой, господине, был у мене у крестном целованьи на том, што было отцу твоєму, осподарю нашому, за отчину за нашу стояти и боронити от всякого; ино, господине, ведомо тебе, что отчина моя отстала; и отець твой, господине, государь наш, за отчину мою не стоял и не боронил; а мне, господине, против моей отчины городов и волостей мне не измыслил... И твоя милость, господине, мене не жаловал, города не дал и в докончанья не принял, а за отчину за мою не стоял...»* [СБРИО. Т.35, 1882, с. 34]. Це, на його думку, виправдовувало не лише захоплення ним міст Серпейська, Мезецька і Мосальська, а і його перехід (вже з цими містами) у 1492 р. на службу до Івана III. За наказом литовського князя Семен Можайський і смоленський воєвода Юрій Глібович відвоювали Серпейськ і Мезецьк, але при наближенні московських військ змушені були відступити [Русина, 1998, с. 159].

У 1496 р. С.Можайський отримав у володіння Чернігів і Карачев [АЗР. Т.1, 1846, с. 163].

Радянський історик О.Зімін стверджував, що наступного разу С.Можайський згадується 1497 р. як один з очільників литовського війська у поході проти молдавського господаря Штефана [Зімін, 1988]. За офіційною версією литовської сторони цей похід був організований Олександром у відповідь на збройні напади волохів: *«...заньже онъ (Штефан – Н.Токар) намъ великую неприязнь въчиниль и теперъ чинить; ...городъ нашъ Бряславль зжогъ и люди наши зъ женами и съ детьми и со всеми ихъ статки къ себе взяли и тепере въ него есть; и мы*

многократъ его о томъ обьсыльвали нашими послы, абы намъ то отпавиль и он до сехъ мести намъ того не хотель отпавити» [СБРИО. Т.3, 1882, с. 242]. Однак у «Хроніці Литовській і Жмойтійській» йдеться, що «Олбрихт, кроль полский, брат рожоный великого князя литовского Александра, хотел Волоскую землю на Жигмонта опановати, оиукавши Стефана, воєводу волоского, фортелем таковым, яко бы хотячи на турка през Волоскую землю тягнути з войском своим полским» [ПСРЛ. Т.32, 1975, с. 98]. Такої ж думки притримувався і М.Стрийковський, стверджуючи, що головною метою литовського князя було «брата Зигмунта волоським господарем поставити» [Стрийковський, 2011, с. 809]. У будь-якому випадку, у серпні 1497 р. польська армія перетнула молдавський кордон та здійснила ряд невдалих спроб захопити Хотин і Сучаву [Чучко, 2010, с. 107-113]. На думку О.Зіміна та М.Крома, Олександр особисто участі в цьому поході не брав, але відправив на допомогу Ольбрехту С.Кішку та князів С.Стародубського та В.Шемячича [Зімін, 1988; Кром, 2010, с.76]. Однак, в наведених О.Зімінім літописних посиленнях міститься лише загальна інформація про подію без будь-яких прізвищ: «Александр... князей руских с силою посла брату своему Ольбрехтоу на помочь» [ПСРЛ Т.28, 1963, с. 329]. В той же час у «Хроніці» М.Стрийковського міститься згадка про литвинів, що прибули на допомогу польському королю, якими командували Станіслав Петрович Кішка і князь **Семен Осем'ячич** [Стрийковський, 2011, с. 814]. Тобто, твердження О.Зіміна та М.Крома про участь С.Можайського у поході 1497 р. видається непереконливим.

У 1499 р. С.Можайський отримав від литовського князя Олександра імунітетну грамоту на підтвердження своїх володінь, а саме: Чернігова, Стародуба, Гомеля, Любеча, Карачова і Хотимля [РИБ, 1910, с. 744-746]. Однак щедрість великого князя не була винагороджена відданістю С.Можайського, який того ж року розпочав таємні переговори з московським правителем про перехід під його протекторат. Автор «Хроніки Литовської і Жмойтської» стверджує, що 1499 р.: «...а нѢкоторые бранцане и князь **Семен Ивановичь**, и князь **Василий Ивановичь Осмяновичи** пред воеводою московским **Ияковом Захаровичом** на рецѢ **КонтовѢ** присягли служити великому князю московському **Ивану Васильевичю** зо всѢми замками своими, то есть **ЧернѢговом, Стародубом, з СѢверским Новгородком** и з **Рилском**, и всѢми волостями, цоколвек мѢли панства своего под **Великим князством Литовским**» [ПСРЛ Т.32, 1975, с. 147-148]. Щодо причин та ініціативи цього переходу, то вони аналізувалася авторкою в попередніх дослідженнях [Токар, 2022, 2023].

Оскільки Іван III обіцяв залишити у володінні князів-перебіжчиків усе, що вони відвоюють у Литви [Хроника Быховца, 1966, с. 110], 1500 р. С.Можайський захопив Любеч, який належав його двоюрідному братові Василю Верейському, і присягнув московському князю [СБРИО Т.41, 1884, с. 318].

Литовська сторона вважала перехід на московську службу С.Можайського та інших князів незаконним, а їх самих зрадниками. «Што еси говорыль г(о)с(по)д(а)ру нашему его м(и)л(о)сти от своего г(о)с(по)д(а)ра, великого кн(я)зя, што присылали к нему зьдрадцы г(о)с(по)д(а)ра нашего, княз **Семень Ивановичь АнѢдреевича** а княз **Василем Ивановичь Шемячича**, чолом быючы ему в службу, а то вчынили для нужы греческого закону.

...Ино о томъ ведаеть самъ г(о)с(по)д(а)рь вашъ, какъ тыхъ князем отцы выехали от его отъца къ отцу г(о)с(по)д(а)ра нашего, королю его м(и)л(о)сти, и над его отъцомъ и над ним самим которую зъраду вчынили. И отецъ г(о)с(по)д(а)ра нашего их отцомъ подавал города и волости свои имъ на пожывенье, а о ихъ городех и волостех г(о)с(по)д(а)рь нашъ не ведает, ведаеть его м(и)л(о)сть и держыть свою отчыну.

...А тыи зъдраицы, чого звыкли делати отъ отцовъ своихъ, то и тыми разы вчынили, и над г(о)с(по)д(а)ремъ вашимъ напотомъ тое ж вчыняютъ» [ЛМ. Кн.5, 2012, с. 265].

Ця пересторога не зупинила Івана III, який не лише не відмовився від своєї протекції, а й надав С.Можайському у володіння Почеп, Мглин, Дроків і Попову Гору [ПСРЛ Т.23, 1910, с. 196].

З перших днів московського підданства С.Можайський, прагнучи довести свою відданість новому патрону, брав участь майже у всіх військових кампаніях проти Литви. Так, в липні 1500 р. він брав участь у переможній для Москви битві на Ведроші, а у серпні того ж року – у захопленні Путивля [ПСРЛ Т.6, 1853, с. 45-46].

Наступною військовою кампанією за участю С.Можайського стала облога Мстиславля. В Уваровському і Софійському літописах міститься наступний опис цих подій: «В лето 7010. Послал князь великий воевод своїх с князем **Семеном Ивановичем Можайского** и с князем Василем Ивановичем Шемякиным боярина своего князя Александра Володимировичя Ростовского, да боярина своего Семена Воронцова, да Григория Федорова сына Давидовича с многими людьми Литовские земли воювати. И приидоша воеводы ко граду Мстиславлю ноября 4, в четверг, и сръте из из града князь Михаило Ижеславский, и зять князь Юриев Лугвеневица, да великого князя Александра Литовского воевода Остафеи Дашкович з двором великого князя заставою и з жольньри. И снидошась полци вмъсто, и божиєю милостию одолъша полци великого князя Ивана Василевича московстии, и многих Литвы иссъкоша, тысяч с семь, а иных многих поимаша, а князь Михаило едва оутече в град. Князи же и воеводы великого князя, постояв оу града, землю оучиниша пусту, и възвратившись к Москвъ со многим плъном» [ПСРЛ. Т.28, 1963, с. 335, ПСРЛ Т.6, 1853, с. 47]. Варто відзначити, що у наведених літописах облога Мстиславля датується 1502 р. Натомість дослідники О.Зімін та О.Казаков стверджують, що літописне датування цієї події є помилковим і облога відбулася у листопаді 1501 р. [Зимн, 1988; Казаков, 1998, с. 29]

1502 р. С.Можайський брав участь у Смоленському поході, який був центральною подією литовсько-московської війни 1500-1503 рр. За загальновідомими джерелами [ПСРЛ Т.24, 1921, с. 214; ПСРЛ Т.37, 1982, с. 173; СБРИО Т.41, 1884, с. 461] похід розпочався 14 липня. Однак, у листі литовського князя Олександра від 9 червня 1502 р. стверджується, що у напрямку Смоленська рухається московське військо на чолі з князями «*dux Premisl, dux Moseczko, dux Moszanski, dux Siemiaziczki*». Цей передовий загін зупинився в 30 милях від міста і чекав там на прибуття основних сил [Парее, 1927, с. 100]. Отже, враховуючи терміни підготовки і швидкість руху тогочасного війська, можна припустити, що похід на Смоленськ розпочався наприкінці травня – на початку червня. Не зважаючи на таку ґрунтовну підготовку, московітам не вдалося захопити Смоленськ.

Наприкінці 1502 – на початку 1503 рр. С.Можайський знову ходив на Литву, про що свідчать матеріали посольства, датовані лютим 1503 р.: *«а нынѣ послали есмя на Литовскую землю князей своихъ, князя **Семена Ивановича Стародубского** да князя **Василья Ивановича Шемячича**, и иныхъ своихъ князей и воеводъ многихъ со многи людми; а приказал есмя имъ недругу гораздо недружбу чинити, какъ имъ Богъ пособитъ. И тѣ наши князи и воеводы со многими людми и нынѣ в Литовской земль воюють, какъ имъ тамъ что Богъ дастъ»* [СБРИО Т.41, 1884, с. 454]. Про перебіг військових дій та наслідки цього походу наразі відомостей не маємо. Після цього С.Можайський не згадується в джерелах. Ймовірно, що він помер у 1508 р.

Останнім представником роду Можайських став єдиний син С.Можайського Василій, який фігурує в джерелах як князь Стародубський. Перша згадка про нього датується 1506 р. і пов'язана з його одруженням на Марії Сабуровій – рідній сестрі дружини московського князя Василя III Соломонії. Можна з впевненістю стверджувати, що це був політичний шлюб, вигідний не лише для родин наречених, а й для московського князя. Так, бояри Сабурови хотіли поріднитися зі знатним і багатим князем; В.Стародубський прагнув породичатися з Василієм III; Василій III був зацікавлений у наближенні і контролі удільного князя і навіть надав йому ряд волостей по річці Угрі [Разрядная книга, 1966, с. 16].

Вдале одруження, без сумніву, сприяло політичній і військовій кар'єрі В.Стародубського, який наслідуючи політику свого батька, брав активну участь в подальших московсько-литовських війнах. Так, протягом 1507-1508 рр. він разом з В.Шемячичем за наказом Василя III брав участь у військовій авантурі М.Глинського. Однак виступ М.Глинського не виправдав сподівань московського правителя, оскільки жодного стратегічно важливого міста, окрім Мозиря та Друцька, повстанцям не вдалося захопити. Так, в травні 1508 р. об'єднане військо М.Глинського і В.Шемячича протягом двох тижнів безуспішно намаглося взяти Мінськ, гарнізон якого значно поступався їм чисельністю [АЗР. Т.2, 1848, с. 23]. Після невдалої осади вони відійшли до Борисова, а звідти, за наказом Василя III, рушили до Орші, захопивши по дорозі Друцьк [Русській времянникъ, 1820, с. 266].

В липні 1508 р. московські війська підійшли до Орші: *«И приступали къ городу и не единъ день, и изъ пушекъ били, да не учинили граду зла никотораго»* [Русській времянникъ, 1820, с. 266]. Але дізнавшись, що туди рухається 16-тисячне литовське військо на чолі з К.Острозьким, відійшли за Дніпро без бою, спаливши по дорозі посад Мстиславля та здійснивши невдалу спробу захопити Кричев.

На початку осені 1509 р. обидві сторони були виснажені і потребували відпочинку і в жовтні між Литвою і Московським князівством було підписано «вічний мир», за яким *«Князь великій съ королемъ докончаніе взялъ, а грады Русскіе и съ волостьми, своєюжъ отчину, и Князей Шемячича, и **Стародубскаго**, и Новосильскихъ Князей, и Одоевскихъ, и Воротынскихъ и Белевскихъ и Трубецкихъ и Мосальскихъ, и съ ихъ отчинами написалъ Князь великій в свою страну...»* [ПСРЛ Т.28, 1963, с.343; Русській времянникъ, 1820, с. 270]. Фактично це означало юридичне закріплення Сіверщини за Московією.

Підписаний черговий «вічний мир» виявився таким же нетривалим, як і попередні угоди, і 1512 р. спалахнула чергова московсько-литовська війна. Стародубське князівство, яке межувало з Литвою, Московією та Кримським ханством одночасно, виконувало роль буферної зони. З початку війни у Стародубі знаходилися

московські воєводи, а загопи князя Стародубського були зобов'язані прикривати тил московського війська під час походів на Смоленськ 1512-1513 рр. [Зимин, 1988, с. 126]. Восени 1514 р. війська В.Стародубського і В.Шемячича завдали поразки кримському хану Мехмед-Гірею, який вдерся на Сіверщину. Однак вже наступного року під час візиту сіверських князів до Москви кримські татари здійснили спустошливий набіг на їхні володіння [СБРИО. Т. 95, 1895, с. 104, 292, 300, 301, 393, 395; СБРИО Т. 35, 1882, с. 728, 729, 752, 759].

Окремого дослідження потребує питання про взаємини князів Можайських і В.Шемячича. У більшості наявних джерел другої половини XV – першої чверті XVI ст. князі Можайські і Шемячичі майже постійно фігурують разом, що справляє враження спільних інтересів і цілковитого порозуміння між ними. Однак їхні стосунки були вельми суперечливими. Причини і початок чвар між Шемячичами і Можайськими наразі невідомі. Протягом кількох десятиліть їхні володіння межували між собою, їх поєднували родинні зв'язки [Кром, 2011, с. 72] та спільна боротьба із зовнішніми ворогами, оскільки їхні князівства були прикордонними. Достеменно відомо, що перші доноси на В.Шемячича С.Можайський надсилав ще Івану III, звинувачуючи першого у потенційній зраді [АИ, 1841, с. 179]. А після смерті батька доноси продовжив писати В.Стародубський. Так, у доносі 1510 р. він стверджував, що В.Шемячич *«уряживается Королю служити»* [СГГД, 1819, с. 35]. Врешті В.Шемячич був повністю виправданий, але й В.Стародубського не було покарано за неправдивий донос. Навпаки, у виправдальній грамоті Василій III зауважив, що *«обоих князей жалует как прежде, нелюбви к ним не держит»* [СГГД, 1819, с. 34-35].

Аналогічна ситуація сталася і у 1517 р., коли В.Стародубський звинуватив В.Шемячича у змові з київським воєводою Гаштольдом. Він знайшов двох свідків, один з яких чув, що посланець князя В.Шемячича пропонував Гаштольду *«какъ ся Король помирить со царевичи, и Олбрехтъ бы съ царевичи шель подъ его городы, и онъ (Шемячич – Н.Токар) хочетъ Королю служити и съ городы»* [АИ, 1841, с. 177]. Другий свідок стверджував, що *«Шемячичъ ссылаелся съ Королемъ да и съ Олбрехтомъ съ Мартыновымъ, да и изъ Литвы у него люди были отъ Короля»* [АИ, 1841, с. 177]. Однак свідчення останнього є вельми сумнівними, оскільки він певний час служив у В.Шемячича, а потім з невідомих причин втік до Стародуба. Тому, на нашу думку, його показання навряд чи можна вважати об'єктивними [Токар, 2023].

В.Шемячич, в свою чергу, звинуватив В.Стародубського у намірі його вбити, навівши його слова: *«любо деи темъ брата своего Князя Василья Ивановича уморю, или самъ отъ Господаря за то въ гнѣву буду, а одному деи тому быти ужъ такъ»* [АИ, 1841, с. 179].

В результаті в серпні 1518 р. Василій III не лише виправдав В.Шемячича, а й видав йому одного з донощиків, надісланих В.Стародубським. До того ж, надсилаючи В.Шемячичу охоронну грамоту Василій III наказав своїм посланцям по дорозі завітати до В.Стародубського і сказати йому *«речь о береженьъ... да похвальную бы есте ему речь»* [АИ, 1841, с. 181]. Таке лояльне ставлення як до наклепника, так і до ймовірного підозрюваного, на нашу думку, може свідчити про спровокованість цієї ситуації московським правителем з метою послабити позиції обох князів.

Не зважаючи на те, що в джерелах зустрічаються лише доноси князів Можайських на В.Шемячича, європейський дипломат С.Герберштейн стверджував, що ініціатором ворожнечі сіверських князів був саме В.Шемячич, який *«возымел столь сильное желание властвовать, что стал один домогаться княжества, и не успокоился до тех пор, пока не довел Василия Стародубского до последней крайности, а после его изгнания занял его области»* [Герберштейн, 1988, с. 140]. Однак звинувачення посла не знаходить підтвердження в джерелах, оскільки після смерті В.Стародубського у 1518 р. всі його володіння перейшли не до В.Шемячича, а до Василя III. Точна дата і обставини смерті В.Стародубського наразі невідомі.

Висновки. Отже, рід князів Можайських відіграв помітну роль у зміні статусу і політичної належності Сіверщини кінця XV – початку XVI ст. Надання прикордонних українських земель Можайським у вотчинне володіння стало серйозним прорахунком литовських князів. Невипадково литовські джерела згадують їх виключно як «підступних і віроломних, неширих і ненадійних» (Михалон Литвин).

Оскільки Іван Можайський прагнув повернутися до Москви, а можливо й посісти московський стіл, то Сіверщина цікавила його лише як тимчасове володіння, яке він може вигідно обміняти на політичну кар'єру. Однак його надії не справилися. Його син Семен, хоч і вже не бачив себе реальним претендентом на московський престол, продовжив «справу» батька і фактично приєднав сіверські землі до Московії. Причини його переходу полягали у частковій втраті контролю над землями свого батька та у прагненні отримати такі ж значні привілеї, які московський князь надав Воротинським та Бельським, що змінили своє підданство раніше. Також для послаблення сіверських князів, з метою усунення можливої політичної опозиції, московський князь Василь III постійно розпалював ворожнечу між Можайськими і В.Шемячичем, поступово обмежуючи їхні привілеї, та заохочував їхні шлюби з представницями московської знаті, що поглиблювало їхню залежність від центру.

Список використаних джерел та літератури

Backus O. Motives of West Russian Nobles in Deserting Lithuania for Moscow. 1377–1514. Lawrence, Kansas, 1957. 174 p. (Дата звернення: 2.10.2024) <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015054032423&seq=1>

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498) (LM, Kn.3). Vilnius : Lietuvos istorijos instituto, 1998. 164 p.

Lietuvos Metrica. Knyga nr.5. (1427–1506). Uzasymu knyga 5 (LM, Kn.5). Vilnius, 2012. 589 s.

Papee Fryderyk. Akta Aleksandra Krola Polskiego, Wielkiego Ksiecia Litewskiego i t.d. (1501–1506). Krakow, 1927. 653 s.

Акты исторические, собранные и изданные Археографическою Комиссією. Томъ первый. 1334–1598. (АИ). Санктпетербургъ: Въ Типографіи Экспедиціи заготовленія Государственныхъ бумагъ, 1841. 608 с.

Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою Комиссією. Томъ первый. 1340–1506. (АЗР. Т.1). Санктпетербургъ: Въ Типографіи II Отделенія Собственной Е.И.В. Канцеляріи, 1846. 423 с.

Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою Комиссією. Томъ второй. 1506–1544. (АЗР. Т.2). Санктпетербургъ: Въ Типографіи II Отделенія Собственной Е.И.В. Канцеляріи, 1848, 440 с.

Бантышъ-Каменскій Д. Исторія Малой Россіи. Часть первая. Москва : Въ Типографіи Семена Селивановскаго, 1830. 470 с.

Войтович Л.В. Княжа доба: портрети еліти. Біла церква: Видавець Олександр Пшонковський, 2006. 782 с.

Герберштейн С. Записки о Московии. Москва: Издательство Московского Университета, 1988. 434 с.

Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV—XVI вв. (ДДГ). Москва, Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950. 594 с.

Зимин А.А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV – первой трети XVI в. М., 1988. 435 с.

Козаков О. Московсько-литовська війна 1500-1503 рр. за українські землі. Київ: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція». 1998. 48 с.

Кром М. Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV - первой трети XVI в. /М. М. Кром. 2-е изд., испр. и доп. М.: Квадрига; Объединенная редакция МВД России, 2010. 320 с.

Памятники дипломатических сношений Московского государства с польско-литовскимъ. Томъ 1. (съ 1487 по 1533). Сборникъ Императорскаго Российскаго Историческаго Общества. Томъ тридцать пятый (СБРИО, Т.35). Санктпетербургъ: Типографія Ф.Елеонскаго и К°, 1882. 946 с.

Памятники дипломатических сношений Московского государства с крымскою и нагайскою ордами и с Турціей. Томъ 1. Съ 1474 по 1505 годъ, эпоха сверженія монгольскаго ига в Россіи. Сборникъ Императорскаго Российскаго Историческаго Общества. Томъ сорокъ первый (СБРИО, Т41). Санктпетербургъ: Типографія Ф.Елеонскаго и К°, 1884. 630 с.

Памятники дипломатических сношений Московского государства с Крымомъ, Нагаями и Турціею. Томъ II. 1508 – 1521. Сборникъ Императорскаго Российскаго Историческаго Общества. Томъ девяносто пятый (СБРИО, Т.95). Санктпетербургъ: Товарищество «Печатня С.П.Яковлева», 1895. 785 с.

Полное Собрание Русскихъ Летописей, изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Комиссіею. Томъ шестой. VI. Софійскія летописи (ПСРЛ, Т.6). Санктпетербургъ: Въ типографіи Эдуарда Праца, 1853. 360 с.

Полное Собрание Русскихъ Летописей, изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Комиссіею. Томъ осьмый. VII. Продолжение Летописи по Воскресенскому списку (ПСРЛ, Т.8). Санктпетербургъ: Въ Типографіи Эдуарда Праца, 1859. 313 с.

Полное Собрание Русскихъ Летописей, изданное по Высочайшему повелѣнію Императорскою Археографическою Комиссіею. Томъ двадцать третій. Ермолинская летопись (ПСРЛ, Т.23). С.-Петербургъ: Типографія М. А. Александрова, 1910. 242 с.

Полное Собрание Русскихъ Летописей, издаваемое Археографическою Комиссіею. Томъ двадцать четвертый. Типографская Летопись (ПСРЛ, Т.24). Петроградъ: 2-я Государственная типографія, 1921. 275 с.

Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Том 28. Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись) (ПСРЛ, Т.28). Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1963. 413 с.

Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). Том 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного (ПСРЛ Т.32). Москва: Наука, 1975. 234 с.

Полное собрание русских летописей. Том тридцать седьмой. Устюжские и Вологодские летописи XVI-XVIII вв. (ПСРЛ, Т.37). Ленинград, «Наука» – Ленинградское отделение, 1982. 228 с.

Разрядная книга 1475-1598 гг. Москва: Институт истории АН СССР, Наука. 1966. 613 с.

Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археографическою Комиссіею. Т. XXVII (РИБ). С.-Петербургъ: Сенатская Типографія, 1910. 660 с.

Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. Київ: Поліграфічна дільниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1998. 246 с.

Рускій времянникъ, сиречь, Летописецъ, содержащій російскую історію. Часть вторая отъ 1441 (6949) лета до 1681 (7189) лета. Москва: Въ Сунодальной Типографіи, 1820. 406 с.

Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ, хранящихся въ государственной коллегіи иностранныхъ дѣлъ. Часть вторая, служащая дополненіемъ къ первой (СГГД). Москва: Въ типографіи Селивановскаго, 1819. 652 с.

Стрийковський М. Літопис Польський, Литовський, Жмудський і всієї Русі. Львів, 2011. 1074 с.

Токар Н.М. Сіверський князь Василій Шемячич та його роль у московсько-литовських війнах кінця XV – початку XVI ст. Історія науки і біограф істика. 2023. № 4. С.270-287.

Токар Н.М. Формування принципів експансіоністської політики Московського князівства щодо українських земель під час московсько-литовських воєн 1487-1494 та 1500-1503 рр. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія: Історичні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 59. С.172-181.

Хроника Быховца / Под ред. М.Н.Тихомирова. Москва: Издательство «Наука», 1966. 156 с.

Чучко М. Оборона Сучави (24 вересня - 19 жовтня 1497 р.): з історії польсько-молдавської війни 1497-1499 рр. Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. 2010. Т. 1. С. 104-115.

References

Akty ystorycheskie, sobrannye u yzdannye Arkheograficheskoyu Komysseyu. Tom pervyy. 1334–1598. [Historical acts, collected and published by the Archaeographical Commission. Vol. 1. 1334–1598]. Saint Petersburg: V Typografiiy Ekspedytsiy zahotovleniya Hosudarstvennykh bumah, 1841. [in Russian]

Akty, otnosyashchiesya k ystorii Zapadnoy Rossiy, sobrannye u yzdannye Arkheograficheskoyu Komysseyu. Tom pervyy. 1340-1506. [Acts relating to the history of Western Russia, collected and published by the Archaeographical Commission. Volume one. 1340-1506]. Sanktpeterburg: V Typografiya II Otdeleniya Sobstvennoy E.Y.V.Kantselyariy, 1846. [in Russian]

Akty, otnosyashchiesya k ystorii Zapadnoy Rossiy, sobrannye u yzdannye Arkheograficheskoyu Komysseyu. Tom vtoroy. 1506-1544. [Acts relating to the history of Western Russia, collected and published by the Archaeographic Commission. Vol. 2. 1506-1544]. Saint Petersburg: V Typografiya II Otdeleniya Sobstvennoy E.Y.V.Kantselyariy, 1848. [in Russian]

Backus O. Motives of West Russian Nobles in Deserting Lithuania for Moscow. 1377–1514. Lawrence, Kansas, 1957. [in English]

Bantysh-Kamenskii D. Ystoriia Maloi Rossiy. Chast pervaya [History of Little Russia. Part one]. Moskva : V Typografiiy Semena Selyvanovskaho, 1830. [in Russian]

Chuchko M. Oborona Suchavy (24 veresnia – 19 zhovtnia 1497 r.): z istorii polsko-moldavskoi viiny 1497-1499 rr. [Defense of Suceavi (24 June – 19 June 1497): on the history of the Polish-Moldavian war 1497-1499]. Pytannia starodavnoi ta serednovichnoi istorii, arkheolohii y etnolohii. 2010. T. 1. P.104-115. [in Ukrainian].

Dukhovnye y dohovornye hramoty velykykh y udelnykh kniazei XIV—XVI vv. [Spiritual and contractual letters of the great and appanage princes of the XIV-XVI centuries]. Moskva, Lenynhrad: Yzdatelstvo Akademyy Nauk SSSR, 1950. [in Russian]

Herbershteyn, S. Zapysky o Moskovyy [Notes on Muscovy]. Moscow: Yzdatel'stvo Moskovskoho Unyversyteta, 1988. [in Russian]

Khronyka Bykhovtsa [Chronic of Bykhovets] / Pod red. M.N.Tykhomyrova. Moskva: Yzdatel'stvo «Nauka», 1966. [in Russian].

Kozakov, O. Moskovs'ko-lytovs'ka viyna 1500-1503 rr. za ukrayins'ki zemli [Muscovite-Lithuanian war 1500-1503 for Ukrainian lands]. Kyiv: TOV «Mizhnarodna finansova ahentsiya», 1998. [in Ukrainian].

Krom, M.M. Mez h Rus'yu y Lytvoy. Pohranychnyye zemly v systeme russko-lytovskykh otnosheniy kontsa XV – pervoy trety XVI v. [Between Russia and Lithuania. Border lands in the system of Russian-Lithuanian relations of the late 15th – first third of the 16th century]. (2nd ed., rev.). Moscow: Kvadryha; Ob'edynennaya redaktsyya MVD Rossyy, 2010. [in Russian].

Lietuvos Metrica. Knyga nr.5. (1427–1506). Uzasymu knyga 5 (LM, Kn.5). Vilnius, 2012. [in Russian, in Lithuanian]

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498) (LM, Kn.3). Vilnius : Lietuvos istorijos instituto, 1998. [in Russian, in Lithuanian]

Pamyatnyky dyplomatycheskykh snosheniy Moskovskaho hosudarstva s pol'sko-lytovskym. Tom 1. (s 1487 po 1533). Sbornyk Ymperatorskaho Rossyyskaho Ystorycheskaho Obshchestva. Tom trydtsyat' pyaty [Monuments of diplomatic relations between the Moscow state and the Polish-Lithuanian state. Vol. 1. (from 1487 to 1533). Collection of the Imperial Russian Historical Society. Vol. 35]. Saint Petersburg: Typografiya F.Eleonskaho y K^o, 1882. [in Russian].

Pamyatnyky diplomatycheskykh snosheniy Moskovskaho hosudarstva s krymskoyu y nahayskoyu ordamy y s Turtsiey. Tom 1. S 1474 po 1505 hod, epokha sverzheniya monhol'skaho yha v Rossiy. Sbornyk Ymperatorskaho Rossyyskaho Ystorycheskaho Obshchestva. Tom sorok perviy. [Monuments of diplomatic relations of the Moscow state with the Crimean and Nagai hordes and with Turkey. Vol. 1. From 1474 to 1505, the era of the overthrow of the Mongol yoke in Russia. Collection of the Imperial Russian Historical Society. Vol. 41]. Saint Petersburg: Tipografiya F.Eleonskaho y K^o, 1884. [in Russian].

Pamyatnyky diplomatycheskykh snosheniy Moskovskaho hosudarstva s Krymom, Nahayamy y Turtsieyu. Tom II. 1508 – 1521. Sbornyk Ymperatorskaho Rossyyskaho Ystorycheskaho Obshchestva. Tom devyanosto pyatyi [Monuments of diplomatic relations of the Moscow state with Crimea, Nagai and Turkey. Vol. II. 1508 – 1521. Collection of the Imperial Russian Historical Society. Vol. 95.] Saint Petersburg: Tovaryshchestvo «Pechatnya S.P.Yakovleva», 1895. [in Russian].

Papee Fryderyk. Akta Aleksandra Krola Polskiego, Wielkiego Ksiecia Litewskiego i t.d. (1501-1506). Krakow, 1927. [in Polish]

Polnoe Sobranie Russkikh Letopysey, yzdannoe po Vysochayshemu povelениyu Ymperatorskoyu Arkheohrafycheskoyu Komysseyeu. Tom shestoy. VI. Sofiyskiya letopisy. [Complete Collection of Russian Chronicles, published by the Highest Order of the Imperial Archaeographic Commission. Vol. 6. VI. Sophia Chronicles]. Saint Petersburg: V tipografiy Eduarda Pratsa, 1853. [in Russian].

Polnoe Sobranie Russkikh Letopysey, yzdavaemoe Arkheohrafycheskoyu Komysseyeu. Tom dvadtsyat' chetvertyy. Tipohrafskaya Letopys' [Complete Collection of Russian Chronicles, published by the Archaeographical Commission. Vol. 24. Typographic Chronicle]. Petrograd: 2-ya Hosudarstvennaya tipografiya, 1921. [in Russian].

Polnoe Sobranie Russkikh Ltopysei, yzdannoe po Visochaishemu povelениiu Ymperatorskoiu Arkheohrafycheskoiu Komysseyeu. Tom dvadtsiat tretii. Ermolynskaia letopys [Complete Collection of Russian Chronicles, published by the Highest Order of the Imperial Archaeographic Commission. Volume twenty-three. Ermolin Chronicle]. S.-Peterburh: Tipografiia M. A. Aleksandrova, 1910. [in Russian].

Polnoe Sobranie Russkikh Ltopysei, yzdannoe po Vysochaischemu povelениiu Ymperatorskoiu Arkheohrafycheskoiu Komysseyeu. Tom osmyi. VII. Prodolzhenye Letopysy po Voskresenskomu spysku [Complete Collection of Russian Chronicles, published by the Highest Order of the Imperial Archaeographic Commission. Volume eight. VII. Continuation of the Chronicle according to the Resurrection List]. Sanktpeterburh: V Tipografiy Эдуарда Пратса, 1859.[in Russian].

Polnoe sobranie russkykh letopysey. Tom 28. Letopysnyy svod 1497 h. Letopysnyy svod 1518 h. (Uvarovskaya letopys'). [Complete collection of Russian chronicles. Volume 28. Chronicle code of 1497. Chronicle code of 1518 (Uvarov Chronicle)]. Moscow-Leningrad: Yzdatel'stvo Akademiy Nauk SSSR, 1963. [in Russian].

Polnoe sobranie russkykh letopysey. Tom 32. Khronyky: Lytovskaya y Zhmoitskaya, Bykhovtsa. Letopysy: Barkulabovskaya, Averky y Pantsyrnoho. [Complete collection of Russian chronicles. Volume 32. Chronicles: Lithuanian and Zhmoitskaya, Bikhovtsa. Chronicles: Barkulabovskaya, Averka and Pantsirny]. Moscow: Nauka, 1975. [in Russian].

Polnoe sobranie russkykh letopysey. Tom trydtsat' sed'moy. Ustyuzhskye y Volohodskye letopysy XVI-XVIII vv. [Complete collection of Russian chronicles. Volume thirty-seven. Ustyug and Vologda chronicles of the 16th-18th centuries]. Leningrad: «Nauka» – Lenynhradskoe otdelenye, 1982. [in Russian].

Razryadnaya knyha 1475-1598 hh. [Rank book 1475-1598]. Moscow: Ynstytut ystoryy AN SSSR, Nauka, 1966. [in Russian].

Ruskiy vremyannyk, syrech, Letopysets, sodержashchiy rossiyskuyu istoriyu. Chast' vtoraya ot 1441 (6949) leta do 1681 (7189) leta. [Russian timebook, that is, Chronicler, containing Russian history. Part two from 1441 (6949) years to 1681 (7189) years]. Moscow: V Sunodal'noy Tipografiy, 1820. [in Russian].

Ruskaia ystorycheskaia byblyoteka, yzdavaemaia Ymperatorskoiu Arkheohrafycheskoiu Komysseyeu. T.XXVII. [Russian Historical Library, published by the Imperial Archaeographic Commission. Volume XXVII]. S-Peterburh: Senatskaia Tipografiia, 1910. [in Russian].

Rusyna, O. Sivers'ka zemlya u skladi Velykoho knyazivstva Lytovs'koho [Siverskaya land as part of the Grand Duchy of Lithuania]. Kyiv: Polihrafichna dil'nytsya Instytutu ukrayins'koyi arkheohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'koho NAN Ukrayiny, 1998. [in Ukrainian].

Sobranie hosudarstvennykh hramot y dohovorov, khraryashchykhysya v hosudarstvennoy kollehiy ynostrannykh dѣl. Chast' vtoraya, sluzhashchaya dopolnениem k pervoy. [Collection of state documents and

agreements stored in the State College of Foreign Affairs. Part two, serving as a supplement to the first]. Moscow: V typhrafiy Selyvanovskaho, 1819. [in Russian].

Strykovs'kyy, M. Litopys Pol's'kyy, Lytovs'kyy, Zhmuds'kyy i vsiyei Rusi [Chronicle of Polish, Lithuanian, Zhmudsky and all Russia]. Naukove vydannya Istorychni dzherela. Tom 10 – Historical sources scientific publication. Vol. 10. Lviv: Naukove tovarystvo im.Shevchenka, 2011. [in Ukrainian].

Tokar N.M. Formuvannya pryntsyypiv ekspansionistskoi polityky Moskovskoho kniazivstva shchodo ukrainskykh zemel pid chas moskovsko-lytovskykh voien 1487-1494 ta 150-1503 rr. [Formation of the principles of the expansionist policy of the Moscow Principality of the Ukrainian lands during the Muscovite-Lithuanian wars 1487-1494 and 150-1503 rubles]. Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu : zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istorychni nauky. Izmail : RVV IDHU, 2022. Vyp. 59. P.172-181. [in Ukrainian].

Tokar N.M. Siverskyi kniaz Vasyl Shemiachych ta yoho rol u moskovsko-lytovskykh viinakh kintsia XV – pochatku XVI st. [Siversky Prince Vasyl Shemyachich and his role in the Muscovite-Lithuanian wars from the end of the 15th century to the beginning of the 16th century]. Istorii nauky i biohrafistyka. 2023. № 4. P.270-287. [in Ukrainian].

Voitovych L.V. Kniazha doba: portrety elity [Princess Doba: portraits of the elite]. Bila Tserkva: Vydavets Oleksandr Pshonkovskyy, 2006. [in Ukrainian]

Zymyn, A.A. Formyrovanye boyarskoy arystokratyy v Rossyy vo vtoroy polovyni XV – pervoy treti XVI v. [Formation of the boyar aristocracy in Russia in the second half of the 15th – first third of the 16th century]. Moscow, 1988. [in Russian]

THE ROLE OF THE MOZHAISKY (STARODUBSKY) PRINCES IN THE CAPTURE OF CHERNIHIV-SIVERSKY BY MUSCOVY IN THE LATE 15TH – EARLY 16TH CENTURIES

Nataliia Tokar

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of the Department of History of Ukraine and World History
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi

Abstract. *The article, based on the analysis of a wide range of published sources, highlights and summarises the activities of representatives of the Mozhaisky (Starodubski) family on Ukrainian lands and identifies their role in changing the status and political affiliation of the Sivershchyna in the late fifteenth and early sixteenth centuries. In the mid-fifteenth century, as a result of political intrigues, Lithuanian Prince Casimir took Ivan Mozhaisky under his patronage and granted him the lion's share of the northern lands – Gomel, Starodub, Bryansk. However, the disgraced prince hoped to eventually take the Moscow throne and considered his stay in Lithuania to be only temporary. Mozhaisky's administration lasted about twenty years and was accompanied by conflicts with the local community. He hoped to use the acquired lands to achieve his goal, but he failed. The most important role in the annexation of Sivershchyna to the Moscow principality was played by I. Mozhaisky's second son Semen, who, in addition to the above-mentioned cities, owned Chernihiv, Karachiv and Khotymel. However, despite the generosity of the Lithuanian princes, in 1500 S. Mozhaisky joined the service of the Moscow ruler Ivan III. The change of citizenship of the northern prince led to another series of Moscow-Lithuanian wars for the Ukrainian lands beyond the border. From the first days of his Moscow citizenship, S. Mozhaisky, seeking to prove his loyalty to his new patron, took part in almost all military campaigns against Lithuania: the Battle of Vedrosha (July, 1500), the capture of Putivl (August, 1500), the siege of Mstyslav (November, 1501), and the Smolensk campaign (1502). His son, the last representative of the Mozhaisky family, Vasyl, followed the same political vector. His marriage to the sibling of the wife of Prince Vasyl III of Moscow was a successful political move that contributed to the rapid political career of the Starodubsk prince. Following his father's policy, he took an active part in the subsequent Moscow-Lithuanian wars: 1507-1508 – in M. Hlyn'skyi's military adventure, 1512-1513 – in the campaigns against Smolensk. The article pays special attention to the relations between the Mozhaisky princes and Prince V.Shemiachych of Novgorod-Seversky. It is proved that incitement of enmity between them can be considered one of the main principles of the expansionist policy of the Moscow State, which was later widely used to increase territorial acquisitions without direct military intervention.*

Key words: *Mozhaisky (Starodubsky) princes, Sivershchyna, Muscovite-Lithuanian wars, Moscow service.*